

Попова Наталя Олександрівна –
ад'юнкт кафедри оперативно-
розшукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ;

Гумен Володимир Зіновійович –
здобувач кафедри оперативно-
розшукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЗАКОННИХ ЗАВОЛОДІТЬ АВТОТРАНСПОРТОМ

*Розглянуто окремі структурні елементи оперативно-розшукової
характеристики незаконних заволодінь автотранспортом.*

Ключові слова: оперативно-розшукова характеристика; предмет
злочинного посягання; способи незаконних заволодінь автотранспортом.

*Рассмотрены отдельные структурные элементы оперативно-
розыскной характеристики незаконных завладений автотранспортом.*

Ключевые слова: оперативно-розыскная характеристика; предмет
преступного посягательства; способы незаконных завладений
автотранспортом.

*The article describes the individual structural elements of the
operational-search features vehicle theft.*

Keywords: operatively-search feature; the subject of a criminal assault;
how to steal vehicles.

Останніми роками зростає рівень незаконних заволодінь різноманітними транспортними засобами. За статистичними даними МВС України, у 2011 р. було зареєстровано 2801 викрадення автомобілів, а за 11 місяців 2012 року – 3004. Отже, незаконне заволодіння транспортними засобами продовжує залишатися одним з найпоширеніших та небезпечних злочинів як на території України, так і поза її межами, що завдає значних матеріальних збитків як окремим громадянам, так і державі загалом.

Виявлення та розкриття викрадень автотранспортних засобів залежить від рівня володіння працівниками оперативних та слідчих підрозділів достатніми інформаційними даними про оперативно-розшукову характеристику досліджуваних злочинів. Оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь автотранспортними засобами, як і вчинення будь-яких інших злочинів, становить систему відомостей про оперативно значимі ознаки злочинів певного виду, що забезпечує уявлення про їх типові риси та особливості як об'єктів пошуку та фіксації при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, пошукові ознаки елементів складу цих злочинів, типові джерела отримання

інформації про ці злочини, особливості фіксації фактичних даних про них, а також є інформаційною основою, що сприяє вибору найефективніших методів та засобів оперативно-розшукової діяльності щодо здійснення пошуку й фіксації фактичних даних про ці злочини [1, с. 238].

На думку Є. Д. Лук'яничкова, відомості про оперативну обстановку в регіоні, стан боротьби зі злочинами тощо характеризують не сам злочин, а стан або умови, у яких відбувається його розкриття [2, с. 190].

Загальні питання оперативно-розшукової характеристики кримінальних правопорушень досліджували такі російські та українські вчені: К. В. Антонов, Д. В. Гребельський, В. Ф. Луговик, Є. Д. Лук'яничков, Д. Й. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, В. Д. Пчолкін, К. М. Тарсуков, Ю. М. Худяков, М. Л. Шелухін, В. П. Шиенок та ін.

Деякі елементи оперативно-розшукової характеристики викрадень автотранспортних засобів розглядали у свої працях В. І. Жулев, М. Т. Задояний, Ю. Ф. Іванов, В. Д. Корма, В. С. Корнелюк, Ф. Х. Кульмашев, А. Л. Мишуточкін, О. О. Мороз та ін.

М. А. Погорецький та В. П. Шеломенцев, на нашу думку, надають майже вичерпний перелік елементів оперативно-розшукової характеристики злочинів і відносять до їх складу відомості про:

- вид злочину та його суспільну небезпечність;
- предмет злочинного посягання та його пошукові ознаки;
- середовище вчинення злочину, особливості слідоутворення в ньому та специфіку фіксації слідів;
- способи готування до злочину та їх пошукові ознаки;
- способи вчинення злочину, їх пошукові ознаки та специфіку фіксації злочинних дій;
- способи приховання слідів злочину;
- типові знаряддя, засоби вчинення злочинів;
- типові обставини вчинення злочинів (час, місце, обстановка);
- сліди злочинів;
- типові джерела інформації про злочини цього виду;
- особу злочинця (зовнішні ознаки, психологічний портрет, особливості поведінки при готуванні, вчиненні злочину та після його вчинення), типову мотивацію злочинної поведінки, чинники, що мали вплив на формування злочинної мети;
- склад та схема взаємозв'язків у злочинній групі, розподіл ролей між співучасниками;

потерпілу сторону (ознаки віктимності, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки); типові наслідки злочинів [1, с. 243–244].

Проте оперативно-розшукова характеристика окремого виду злочину не завжди охоплює весь перелік вказаних елементів і характеризується саме тими, що мають пошукове значення для розкриття. Оперативно-розшукова характеристика незаконних заволодінь автотранспортом включає в себе сукупність взаємопов'язаних ознак кримінально-правового, кримінологічного та криміналістичного напрямку,

що є основою для виявлення і розкриття таких злочинів. Важливими пошуковими ознаками незаконного заволодіння автотранспортними засобами є: способи підготовки і вчинення, а також збуту викрадених предметів; обставини вчинення та предмет злочинного посягання; типові знаряддя, засоби вчинення; особа потерпілого; особа злочинця.

Ураховуючи численність структурних елементів оперативно-розшукової характеристики злочинів, пов'язаних з незаконними заволодіннями транспортними засобами, розглянемо деякі з них, які, на думку опитаних працівників оперативних та слідчих підрозділів, заслуговують на увагу та сприяють розкриттю злочинів і пошуку викрадених автотранспортних засобів. Опитані вважають важливими відомості про спосіб учинення, обстановку, особу злочинця та предмет незаконного заволодіння, які ми й розглянемо.

Головним елементом вказаної характеристики є спосіб учинення злочину, який перебуває в центрі уваги багатьох представників різних наук кримінально-правового блоку. Дані про спосіб учинення та приховання злочину виражають функціональну сторону злочинної діяльності і включають не лише дані про те, яким чином готується, вчиняється та приховується злочин, а й дані про те, яким чином дії злочинця відображаються в навколишньому середовищі, тобто які сліди дій злочинця виникають унаслідок злочинного посягання, де їх шукати і як за ними відтворювати механізм злочину [3, с. 694].

Спосіб учинення злочину являє собою систему взаємозумовлених, детермінованих дій, спрямованих на підготовку, вчинення та приховання злочину, пов'язаних з використанням відповідних знарядь та засобів, а також часу, місця та інших обставин об'єктивної обстановки, що сприяють учиненню злочину [4, с. 190]. Підготовка, безпосереднє вчинення і приховання незаконного заволодіння транспортними засобами дійсно охоплює низку дій, що включають підшукування і використання різноманітних інструментів, приладів та пристроїв, ураховуючи зручний час, місце та інші сприятливі обставини.

Під час викрадення транспортних засобів злочинці використовують найсучасніші досягнення науки й техніки, комп'ютерні системи та нові інформаційні технології. Існує значна кількість пристроїв, за допомогою яких практично кожний має можливість незаконно заволодіти будь-яким автомобілем іноземного виробництва. Одним з поширених способів викрадення таких машин є зчитування сигналу електронного ключа, який власник носить у кишені. Цей сигнал можна зчитати на відстані 10–15 м, а потім використовувати для викрадення автомобіля.

Для виявлення та розкриття викрадень автотранспорту першочерговий інтерес становить власне механізм, сукупність операцій, станів, процесів, що визначають певну дію, явище. Практичне значення узагальнених даних про механізми вчинення злочинів виражається в тому, що орієнтуючись на загальні моделі типових механізмів та їх ситуаційні особливості, будуються уявні моделі механізмів досліджуваної дії,

визначаються місця та об'єкти, на яких збереглися сліди злочинця та злочину, висуваються відповідні версії, приймаються та реалізуються тактичні рішення [5, с. 58].

Слушною є думка Ю. Ф. Іванова, який до механізму викрадення автотранспортних засобів включає:

мотивацію злочинної поведінки;
планування злочинних намірів;
учинення злочинів і настання суспільно небезпечних наслідків [6, с. 69].

Джерелом накопичення інформації про способи вчинення будь-яких злочинів є практика. На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень можна сформулювати загальне уявлення про найбільш типові злочинні форми та механізми викрадень автомобільного транспорту й дослідити їх.

Як свідчать матеріали кримінальних справ і проваджень, незаконне заволодіння транспортними засобами і, зокрема, автомобілями, набувають різноманітних форм та здійснюються різноманітними способами. Розглянемо сучасні схеми вчинення зазначених злочинних дій. Узагальнюючи практичний досвід, можна виділити кілька злочинних механізмів крадіжки автотранспортних засобів:

1) викрадення на замовлення. У цьому випадку крадіжку машини вчиняють професіонали із застосуванням сучасних приладів з метою заволодіння автомобілями преміум-класу. Такі автомобілі проходять процедуру перекрашування, зміни номерних знаків, що супроводжується відповідним підробленням документів, для подальшого продажу автомобіля або його частин за замовленням, який може бути розміщено на інтернет-форумі. Указані машини збувають зазвичай у країнах СНД, що значно ускладнює їх пошук;

2) викрадення для подальшого продажу по запчастинах. Це стосується переважно автомобілів вітчизняного виробництва. Злочинці внаслідок продажу коліс, двигуна та інших деталей можуть отримати набагато більше доходів, ніж за угон та продаж престижної іномарки.

3) викрадення з метою розваги (покататися). Так, наприклад, гр. К. у вечірній час, перебуваючи у дворі житлового будинку в місті Дніпропетровську, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, реалізуючи умисел, спрямований на незаконне заволодіння транспортним засобом, підійшов до залишеного без нагляду автомобіля "Форд Сієра", що належить гр. П., і скориставшись відсутністю свідків, невстановленим слідством способом відкрив двері автомобіля, після чого проник до його салону й за допомогою саморіза запустивши двигун, виїхав з двору і катався на ньому вулицями міста для власної розваги [7].

Для заволодіння транспортним засобом правопорушники нерідко вдаються до застосування насильства. Розбійний напад, безумовно, є найнебезпечнішим способом учинення угону, оскільки, як правило, вчинюється в присутності водія, можливих пасажирів та інших очевидців.

Крім цього, цей спосіб не втрачає свою актуальність і є досить легким, оскільки в такому випадку протиугінні пристрої здебільшого не активовані.

Так, подібний випадок мав місце в місті Дніпропетровську, де громадянин Д. з метою заробити гроші підвозив трьох невідомих для нього пасажирів на своєму авто моделі Daewoo Lanos. Один з пасажирів, реалізуючи свій злочинний намір, спрямований на заволодіння транспортним засобом із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я, бризнув йому в очі з газового балончика Терен – 1 і викрав транспортний засіб [8].

До особливостей обставин учинення незаконних заволодінь транспортними засобами слід віднести:

1) недостатня кількість гаражів і платних стоянок, які забезпечують збереження транспортних засобів від злочинних посягань;

2) значна кількість викрадень транспортних засобів здійснюється тому, що злочинці, добре вивчивши і освоївши стандартні замикаючі пристрої і нескладну технологію протиугінних пристроїв, порівняно легко проникають до салону автомобіля, підібравши або підробивши ключі, перепилявши або відключивши протиугінні засоби та пристрої;

3) учиненню незаконних заволодінь транспортними засобами сприяє безпечність деяких власників, які залишають транспортні засоби без нагляду, іноді з незамокненими дверцятами і увімкненим двигуном (зокрема, це характерно для водіїв державного автотранспорту), що суттєво полегшує доступ правопорушників до транспортного засобу.

Одним із елементів оперативно-розшукової характеристики викрадень автотранспортних засобів є особа злочинця. Досліджуючи особу злочинця, який викрадає автотранспортні засоби, істотне значення мають кримінологічні знання, оскільки кримінологія найповніше досліджує особу злочинця. Пошукові версії щодо встановлення особи злочинця ґрунтуються на даних його кримінологічної характеристики. Кримінологічна інформація про те, які категорії осіб здебільшого вчиняють ті або інші злочини, як вони характеризуються має важливе значення для виконання оперативно-пошукових завдань. Проте кримінологічне вивчення особи злочинця здійснюється для виявлення та оцінювання тих її властивостей, які зумовлюють злочинну діяльність, з метою її профілактики.

Дослідження особи злочинця – це пошук значимої інформації про невідомого злочинця та оцінювання даних про осіб, які потрапили до сфери кримінального судочинства (підозрюваних, обвинувачених) [9]. Дані про таких осіб в оперативному розумінні необхідні для виконання певних оперативно-розшукових завдань, обрання ефективних прийомів виявлення та розкриття злочинів.

Характеристика особи злочинця повинна описувати людину як соціально-біологічну систему, властивості (фізичні, біологічні, соціальні) і ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі й використовуються для розкриття злочинів [10, с. 422]. Особа злочинця –

це носій інформації про особистісні властивості. Виявляючи себе за допомогою цих властивостей і поведінки, що поєднує фізичні та психічні чинники, особа при взаємодії з навколишнім середовищем залишає в певних ситуаціях характерні сліди [11]. Для встановлення особи злочинця використовують виявлені на місці злочину сліди, професійні навички та інші ознаки, що відобразились в об'єктах матеріальної обстановки.

Вивчення практики розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з незаконними заволодіннями автотранспортом, свідчить про те, що всіх осіб, які вчиняють викрадення автотранспортних засобів, доцільно поділити на три категорії:

- 1) “випадкові” – уперше викрали автотранспортний засіб при негативній соціальній цілеспрямованості;
- 2) “ситуаційні” – учинили кримінальне правопорушення при збігові несприятливих зовнішніх факторів;
- 3) “злісні” – раніше вчиняли подібні злочини.

Важливим елементом оперативно-розшукової характеристики незаконних заволодінь транспортними засобами є відомості про стан керованості своїми діями осіб у момент їх учинення. Зв'язок зловживання спиртними напоями зі злочинністю давно встановлено. Пияцтво може слугувати причиною вчинення злочинів загальнокримінальної спрямованості (убивство, тілесні ушкодження, хуліганство, зґвалтування, крадіжка, незаконне заволодіння транспортними засобами).

Здебільшого особам, які вчиняли такі злочини, властиве вчинення попередніх більш дрібних правопорушень (дрібне хуліганство, поява в нетверезому стані в громадських місцях) [6, с. 45].

Предметом викрадення автотранспортних засобів є транспорт. Закон України “Про автомобільний транспорт” визначає транспортний засіб як колісний транспортний засіб (автобус, вантажний та легковий автомобіль, причіп, напівпричіп), який використовується для перевезення пасажирів, вантажів або виконання спеціальних робочих функцій [12]. Проте завданням оперативно-розшукової діяльності є, насамперед, виявлення специфічних ознак предмета злочину.

Відповідно до статистичних даних МВС України у 2012 р. предметами викрадення були автомобілі Волзького автомобільного заводу (506), які, як правило, викрадають з метою розібрання на запчастини, зокрема, такими авто є ВАЗ 2110, 2111, 2112. Це свідчить про те, що зазначені транспортні засоби викрасти не складно, оскільки останні не обладнані відповідними засобами захисту.

Серед автомобілів іноземного виробництва преміум класу у 2012 р. було викрадено 104 автомобілі марки Toyota, 93 – Honda, 75 – Lexus, 57 – Mitsubishi, 45 – Mercedes, 43 – BMW.

Як свідчить слідча та оперативна практика останніх років, вибір злочинцями марки та моделі викраденого автотранспорту залежить від таких обставин:

- 1) попиту під “замовлення”;

- 2) пори року;
- 3) специфіки регіону, де було викрадено автомобіль;
- 4) наявності й ступеня складності протиугінних систем;
- 5) місцезнаходження та умов стоянки;
- 6) вартості та строку експлуатації автомобіля.

Особливий інтерес виявляють викрадачі до автомобілів, яким не більше п'яти років, а також до таких, які перебувають у процесі зняття та постановки на облік, оскільки авто без державного номера не зареєстровано і, відповідно, його легше легалізувати.

У теорії оперативно-розшукової діяльності зазначено, що елементи оперативно-розшукової характеристики злочину перебувають у певному співвідношенні з оперативно-розшуковими заходами [13]. Так, комплексне і всебічне вивчення відомостей про автотранспортний засіб, обставин викрадення дає змогу отримати конкретизовані дані про характер та механізм учинення вказаних злочинних дій, а також суттєво розширити перелік оперативних заходів з метою їх виявлення та розкриття. Способи вчинення незаконного заволодіння транспортними засобами досить різноманітні. Механізм та організація вчинення злочинів досліджуваної категорії значно вдосконалилися, набули організованого характеру та небезпечних форм.

Оперативно-розшукова характеристика викрадень автотранспортних засобів являє собою сукупність відомостей про їх оперативно-розшукові ознаки, знання яких надає можливість працівникам оперативних підрозділів розробляти та застосовувати конкретні оперативно-розшукові заходи, прийоми та методи щодо попередження і розкриття злочинів досліджуваної категорії, а також виявлення викрадених автотранспортних засобів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Погорецький М. А. Оперативно-розшукові аспекти протидії злочинності / М. А. Погорецький, В. П. Шеломенцев // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 237–245.
2. Лукьянчиков Е. Д. О соотношении криминалистической и оперативно-тактической характеристик преступления / Е. Д. Лукьянчиков // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС України ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – № 2. – С. 185–193.
3. Криминалистика : [учеб.] / под ред. Р. С. Белкина. – М. : Норма, 2006. – 992 с.
4. Шмонин А. В. Методика расследования преступлений : [учеб. пособие] / Шмонин А. В. – М. : Юстицинформ, 2006. – 464 с.
5. Криминалистика : [учеб.] / под ред. В. А. Образцова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юрист, 2002. – 735 с.

6. Іванов Ю. Ф. Незаконне заволодіння транспортним засобом: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : [практ. посіб.] / Іванов Ю. Ф. – К., 2008. – 108 с.

7. Кримінальна справа № 162-0032 (Архів районного суду м. Дніпропетровськ).

8. Кримінальна справа № 162-0033 (Архів районного суду м. Дніпропетровськ).

9. Лушечкина М. А. О направлениях, задачах и понятии криминалистического изучения личности / М. А. Лушечкина // Вестн. Моск. ун-та. Серия 11 : Право. – 1999. – № 3. – С. 41–49.

10. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підруч.] / Салтевський М. В. – К. : Кондор, 2008 – 588 с.

11. Майоров А. А. К вопросу типологии личности преступника в криминалистике / А. А. Майоров, В. А. Образцов // Труды ВНИИ МВД СССР. – М., 1978. – № 7. – С. 81–86.

12. Про автомобільний транспорт : Закон України від 5 квіт 2001 р. № 2344-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 22. – Ст. 105.

13. Ларичев В. Д. Оперативно-розыскная характеристика экономических преступлений: понятие и содержание / В. Д. Ларичев // Оперативник (сыщик). – 2009. – № 1. – С. 11–16.